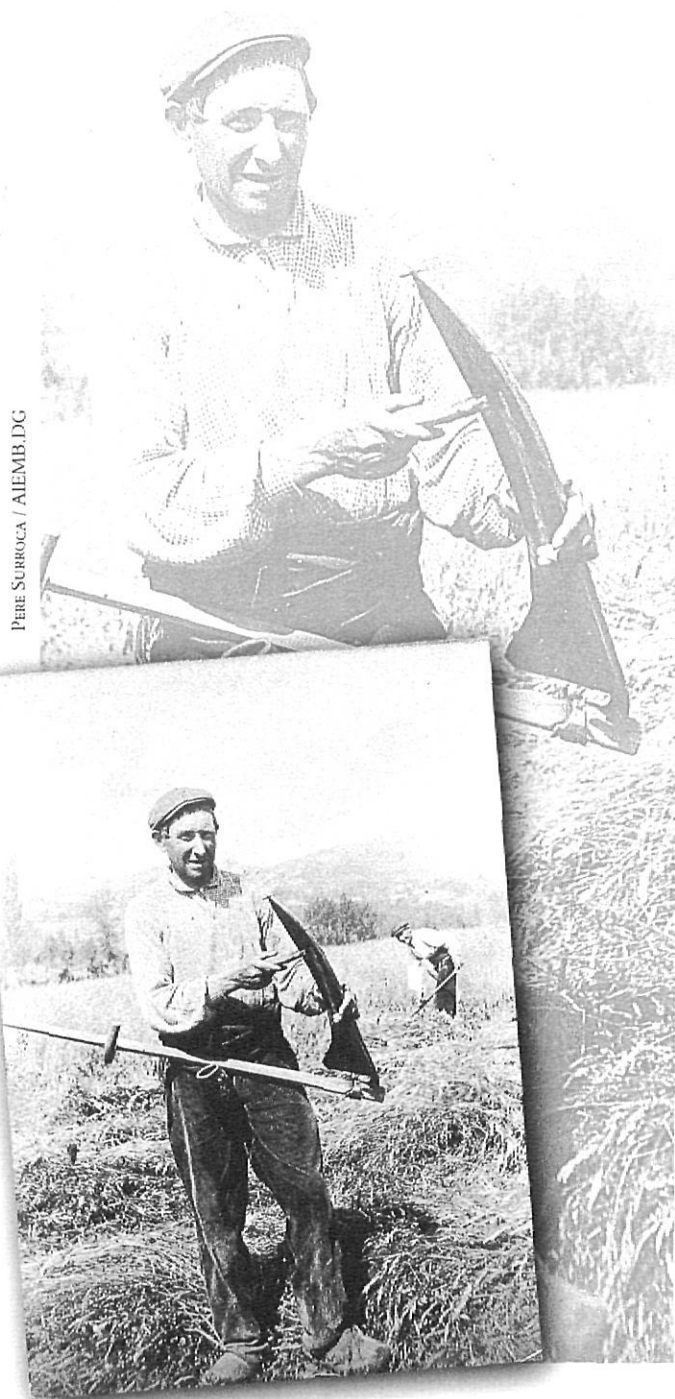

Pagès de Camprodon
esmolant la dalla.

PERE SURROCA / AIEEMB.DG

Els caràcters originals de la història rural catalana

Rosa Congost

Els historiadors que ens dediquem al món rural estem d'enhorabona. En els darrers anys i d'una manera estranyament conjuntada, com si ens haguéssim posat d'acord, arreu han proliferat associacions i revistes sobre temes d'història rural. Sempre és bo saber que no s'està sol. Sobretot quan es dediquen moltes d'hores d'arxiu i de treball solitari a treballs de recerca poc espectaculars, perquè abasten normalment aspectes de la vida quotidiana i no els grans personatges de la història ni les gran efemèrides. I, la veritat, els temps que corren no engresquen gaire el treball lent, silenciós i poc espectacular a curt termini. No és pas, doncs, que la història rural –i, en general, la història social– estigui de moda. Però algun sentit deu tenir que a les darreres dècades del segle XX hagin estat nombroses les iniciatives –universitàries i no universitàries– que arreu del món han animat historiadors i aficionats a la història a aixoplugar-se sota l'etiqueta d'història rural o d'història agrària. Molt més si tenim en compte que aquesta etiqueta no es correspon amb cap de les divisions convencionals dels medis acadèmics. El principal mèrit de les associacions d'historiadors ruralistes que han proliferat en els darrers anys ha estat precisament el d'haver aconseguit superar les barreres i els obstacles que sovint dificulten la discussió i l'intercanvi intel·lectuals entre investigadors de les diferents àrees de coneixement reconegudes a les universitats. En els congressos d'història rural s'hi apleguen arqueòlegs, geògrafs, medievalistes, modernistes, contemporaneistes, economistes, sociòlegs, antropòlegs, vinculats a

diferents departaments universitaris, i s'hi discuteixen temes d'història política, social i econòmica, i conceptes de sociologia, agronomia, ecologia, economia i antropologia. És per aquesta manera global d'enfocar els problemes històrics que la història rural d'una regió permet moltes vegades definir-ne els trets més característics.

De la història local a la història regional

Cal afegir-hi una altra dada: moltes recerques que han estat innovadores en la història rural han pogut i poden ésser catalogades com a treballs d'història local. I si una regió, un espai geogràfic concret té la sort —com han tingut les comarques gironines— d'haver conegut durant anys un bon nombre de recerques d'història local —moltes, cal reconèixer-ho, no pas realitzades per professors universitaris—, aviat es fa visible, d'una forma gairebé espontània, com aquell qui no vol la cosa, la necessitat de revisar la història de la regió. I és en aquest marc —el de la regió definida com un espai amb unes característiques pròpies i unes relacions socials homogènies— que la història rural pren més força interpretativa. Endevinar els «caràcters originals» de la història rural d'una regió resulta apassionant. Marc Bloch, el 1930, en finalitzar la seva gran obra *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, ho explicà així: «Aquí resideix, als ulls de tot esperit reflexiu, l'apassionant interès de les recerques rurals. ¿On podem trobar un altre gènere d'estudis que forci —d'una manera tan imperiosa— a copsar la veritable naturalesa de la història? En aquest continu que és l'evolució de les societats humanes, les vibracions, de molècula a molècula, es propaguen a tan llarga distància que és impossible comprendre un moment, sigui quin sigui, copsat en el curs de l'esdevenir històric, només examinant el moment immediatament precedent».

És aquest caràcter apassionant de la recerca històrica de les societats rurals —aquest diàleg constant entre l'anàlisi «a curt termini» i la visió «a llarg termini», entre el cas i la teoria— el que explica, penso, que malgrat les modes, els convencionalismes acadèmics, la tendència a l'especialització i, en conseqüència, a l'abandonament de la història que profetitzaven Marc Bloch i els primers *Annales*, molts historiadors del món continuem avui sumant esforços en l'anàlisi històrica —global, total— centrada en un territori i, especialment, en les relacions entre els homes i la terra.

L'estudi d'alguns territoris resulta, des d'aquesta perspectiva d'anàlisi històrica, més gratificant que el d'altres. Els millors laboratoris d'història rural —els més ben equipats— són aquelles regions —com la de Girona— en les quals la història de la ciutat apareix clarament subordinada a la del camp. El

fet que la capital d'una regió sigui, fins ben entrat el segle XX, difícil d'explicar sense el seu entorn rural no treu interès a l'estudi de les seves activitats urbanes, però atorga la màxima fecunditat a l'estudi de les relacions socials agràries. La perspectiva d'història regional s'imposa (al camp es produeixen les rendes que permeten als hisendats portar una vida destacada a les ciutats) i la història rural —esdevinguda història *tout court*— pren la seva major volada teòrica.

Els estudis d'història rural a Catalunya

En un i altre terreny —recerca acadèmica interdisciplinària i potenciació dels estudis d'història local— Catalunya ha estat afortunada. En el món acadèmic, l'impacte de *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, de Pierre Vilar, publicada a mitjan de la dècada de 1960, i en especial del seu tercer volum dedicat enterament a *Les transformacions agràries del segle XVIII*, ha estat tremendament positiu. La revista *Estudis d'Història Agrària*, fundada el 1978, i els quatre congressos d'història agrària promoguts per Emili Giralt (el primer el 1978, el darrer el 1998) en constitueixen una prova clara. Sense oblidar el paper de Ramon Garrabou i la presència dels historiadors catalans als congressos del Seminario de Historia Agraria (SEHA), creat el 1988. El SEHA té en aquests moments més de 300 socis, ha organitzat nou congressos d'història agrària i des de 1994 compta amb una revista semestral, que fa poc ha esdevingut quadrimestral (*Historia Agraria*, abans *Noticiero de Historia Agraria*).

En el terreny de la història local, podem parlar d'un extraordinari auge d'aquests estudis a les darreres dècades. Perquè si fins als anys 60 els estudis locals eren encara poc valorats en els medis acadèmics, cal dir que a les dècades de 1970 i 1980 la situació va canviar radicalment. El creixent nombre de llicenciats en història que any rere any sortien de les universitats —i en especial, perquè era un fet nou, de les universitats no barcelonines— va facilitar aquesta feliç trobada. De manera que van proliferar els estudis d'història local (o d'història localitzada) realitzats per universitaris i van ser revalorades moltes recerques no universitàries. És fàcil veure aquest auge en la producció de les revistes dels centres d'estudis locals i/o comarcals, on apareixen articles de molta qualitat, sovint relacionats amb temàtica rural.

Els avantatges i les possibilitats de la història comparada: la revisió del model anglès

Però, com hem dit, no es tracta d'un fenomen català. Per sort, els estudis sobre el món rural han proliferat arreu. I aquest fet ha facilitat la perspectiva d'història comparada. Avui sabem que aquesta perspectiva multiplica i potencia d'una manera espectacular la fecunditat dels treballs de recerca històrica. Vull insistir en aquest aspecte: és important conèixer societats i realitats diferents. És en el contrast de casos que percebem les peculiaritats realment originals d'una regió.

Per això pot ser oportú fer referència a un dels principals canvis de paradigma que s'ha produït en el conjunt de les recerques d'història agrària en els darrers anys: l'eficiència i la bondat econòmica de les grans explotacions i la rutina i l'estancament com a característiques de les petites i mitjanes explotacions familiars. El concretarem en els estudis d'història moderna i en la revisió del model anglès de desenvolupament econòmic. Durant anys Gran Bretanya havia format l'exemple d'èxit de desenvolupament econòmic més clar. El model anglès s'havia basat en la idea de l'eficiència indiscutible de les grans explotacions agràries i

en l'estructura social típica del capitalisme agrari: gran propietari - arrendatari - jornalero. El 1976, en un article que en el seu moment va tenir molt ressò —avui es parla del «debat Brenner»—, l'historiador britànic Robert Brenner, que seguia fidelment la idea del model de desenvolupament anglès i negava amb rotunditat el francès, va remarcar l'excepcionalitat i originalitat de Catalunya en afirmar que «l'única alternativa real a la forma "clàssica anglesa" era la catalana», que definia així: «un sistema capitalista igualitari fonamentat sobre una àmplia base de pagesos que també van utilitzar treball assalariat». Brenner partia de la visió optimista de Vicens Vives sobre la sentència arbitral de Guadalupe —el triomf indiscutible de la pagesia sobre els senyors— i coneixia els treballs de Vilar sobre el creixement econòmic agrari del segle XVIII. Intentava fer compatibles els dos punts de vista amb les seves tesis sobre l'origen del creixement econòmic modern. No coneixia, però, el debat que a Catalunya havien generat les propostes d'Eva Serra aquell mateix any a l'entorn de la Sentència —havien triomfat realment els pagesos?—, i tampoc no havia llegit amb suficient atenció les pàgines de Vilar sobre el sistema de masoveria —a Brenner li hauria estat més difícil defensar el concepte de «capitalisme agrari» en una societat de masovers.

Riudellots de la Creu - V. Fargnoli -

Pagesos recollint blat de moro
a la plaça de Riudellots de la Creu.

El nou paradigma i el model francès

Avui la tesi d'un creixement econòmic protagonitzat per pagesos ja no provoca escarafalls. Nombrosos treballs d'investigació han posat de manifest processos de revolució agrícola —al Flandes del segle XIV, per exemple— protagonitzats per les petites i mitjanes explotacions. I alguns historiadors han capgirat l'argument principal de la tesi tradicional, quan s'han preguntat: qui podia tenir més interès a augmentar el rendiment de les parcel·les —és així com normalment s'havia mesurat el creixement agrari— que el petit i mitjà explotador familiar, el qual, a diferència del gran explotador, disposava de poca terra i per a qui el treball, també a diferència del gran explotador, no es traduïa en costos salarials? El cop definitiu al model del creixement econòmic anglès l'han realitzat els mateixos historiadors anglesos, que han revisat en els darrers anys les característiques del procés de creixement agrari a la mateixa Gran Bretanya. Alguns estudiosos no dubten a reivindicar una «revolució agrícola» protagonitzada per *yeomen* —és a dir, per pagesos propietaris— a l'Anglaterra del segle XVII.

França, amb un predomini de les petites explotacions gestionades per propietaris pagesos, s'ha convertit en el nou model de creixement agrari. Aquí les novetats han consistit a no fer derivar de la Revolució Francesa la importància d'aquesta petita propietat pagesa i a qüestionar els tòpics que havien dibuixat una classe pagesa uniforme i poc relacionada amb el mercat. Els nous estudis encaixen bé amb algunes investigacions de diferents àrees del Mediterrani —que havien posat de relleu la importància dels productes comercials— i han significat, en general, un impuls per a l'estudi de les xarxes mercantils i de les activitats no agràries des de la perspectiva de les economies familiars pageses.

La història comparada d'Anglaterra i França, a més, ha començat a donar els seus fruits. A final del segle XVIII les diferències entre una societat i l'altra no eren tan grans com havíem suposat: hi havia «jornalers» a França i hi havia «pagesos» a Anglaterra. La comparació serà més fructífera quan s'hagi avançant, en regions d'un i altre país, en l'anàlisi de les formes d'organització de les comunitats pageses (i el seu progressiu enfortiment o deteriorament), els sistemes de crèdit (que podien frenar o accelerar la ruïna dels pagesos propietaris), les formes d'accés a la terra (inclosos els sistemes hereditaris), les condicions del treball (agrari i no agrari) de les economies familiars, o els canvis relacionats amb el desenvolupament de les activitats mercantils. Són

només alguns exemples; suficients per evidenciar la necessitat de defugir els esquemes monocausals si volem comprendre els canvis experimentats, a curt i a llarg termini, en els drets de propietat i en la composició dels grups socials.

La necessària revisió de la història de Catalunya (i de les tesis pairalistes) des de la perspectiva d'història comparada

No és estrany, doncs, que a cada país, a cada regió, la suma dels nombrosos estudis desenvolupats a les darreres dècades sobre desenes de casos hagi acabat fent trontollar els esquemes més habituals d'interpretació sobre el desenvolupament històric de les societats. És a dir, en la mesura que coneixem millor la complexitat dels processos històrics, ha calgut relativitzar moltes suposades veritats absolutes.

A Catalunya es tracta de revisar molts tòpics. La perspectiva d'història comparada reclama, d'una banda, continuar posant l'atenció sobre alguns aspectes aparentment prou estudiats. Així, una de les coses que sorprenen més els historiadors estrangers que ens visiten és la importància i la riquesa dels arxius patrimonials privats, molts provinents de la pagesia de remença. Als estudiosos d'altres contrades també els impressiona que a l'època moderna els descendents de remences no vacil·lessin a demanar títols nobiliaris fent valer la seva llarga dedicació a les tasques agràries i adduint el caràcter noble de l'ofici d'agricultor. Això és impensable en altres latituds. Una i altra «originalitat» juguen a favor de la investigació: aquests homes orgullosos del seu passat remença han conservat nombrosos papers a casa seva i ni tan sols han necessitat falsejar la construcció de les seves genealogies.

Però sí que els ha calgut, com a tota classe dominant del segle XIX —els *landlords* anglesos, per exemple—, difondre i explicar la història de manera que el seu paper i els seus títols resultessin inqüestionables. La visió que ens ha arribat —i que anomenem pairalista— ha tendit a simplificar, sospitosament, la línia que havia conduït els remences del segle XV als hisendats del segle XIX. Les famílies dels hisendats gironins de començament del segle XIX descendien en la seva major part, és cert, de pagesos de remença. Però aquestes famílies no representaven, per aquelles dates, més dels 5% del conjunt de la població i ja no treballaven

com a pagesos. I no obstant això, fins fa poc ha predominat en l'inconscient col·lectiu la imatge d'una societat immòbil amb unes institucions seculares la bondat de les quals calia proclamar. El debat historiogràfic i la història comparada aporten vacunes contra aquest cofoisme. Vegem-ne dos exemples:

1) És bo que els historiadors catalans participin en els congressos internacionals d'història de la família. No pas per escoltar algunes teories poc científiques que especulen sobre el caràcter autoritari dels països que històricament havien seguit la tradició de l'hereu únic, sinó per comparar i contrastar investigacions curoses i detallades sobre la dinàmica de les societats amb diferents sistemes hereditaris. El diàleg ja ha començat, i uns i altres haurem de revisar moltes idees fetes (sobre el mercat de la terra, i el crèdit, per exemple, com a mecanismes de diferenciació social) a mesura que les investigacions sobre casos concrets avancin.

MARC BLOCH

Les caractères originaux de L'HISTOIRE RURALE FRANÇAISE

Préface de Pierre Toubert

ARMAND COLIN

2) El coneixement del desenvolupament històric de moltes societats d'Europa occidental (i en especial a França) que també van conèixer, com Catalunya, l'enfortiment dels drets derivats del domini útil sense que hi mitjancés cap sentència del tipus de la de Guadalupe obliga a matisar la interpretació, fortament arrelada entre els historiadors, que aquest enfortiment del domini útil seria un tret específic català fruit de la Sentència, la qual cosa obliga a revisar, al seu torn, la idea que aquesta disposició hauria significat, en el camp català, l'inici d'un llarg període d'estabilitat.

Contra la història immòbil

Les darreres recerques, hem dit, posen l'èmfasi en el dinamisme de les societats rurals. El nou paradigma reivindica, certament, el protagonisme dels pagesos de remença el segle XIV –i en això portem un cert avantatge–, però també –i aquest ha estat un dels grans temes «oblidats» de la historiografia catalana– el paper dels masovers i dels petits propietaris (o menestrals, com eren anomenats a la regió de Girona a final del segle XVIII).

La perspectiva d'història comparada ens obliga, també, a plantejar-nos problemes fins ara pràcticament «inexistents» a la Catalunya Vella: problemes relatius a la vida quotidiana –la «pluriactivitat» de moltes economies familiars pageses, els cicles de vida dels treballadors i treballadores del camp– i també a les formes d'organització de la vida col·lectiva –les universitats, les parròquies, els sistemes de justícia–.

Només una recerca que, des del rebuig explícit de la tesi d'una història immòbil, s'esforci a buscar en el passat –sense prejudicis, però veient-ne la necessitat– l'origen de la societat contemporània pot convertir la història rural catalana en una història no necessàriament més semblant a les altres, però sí més comparable.

I només així, ja ho hem dit –i ja ho deia Marc Bloch als anys trenta–, podem trobar els «caràcters originals» de Catalunya (i, dins Catalunya, de la regió de Girona). Ens animen a cercar-los historiadors d'arreu del món amb les seves recerques, amb les seves preguntes, i voldríem creure que la nostra societat també ens ho demana. Per sort, som una bona colla els historiadors i historiadores que en tenim ganes.

Rosa Congost és professora
d'història econòmica de la UdG.